

Sant Basili

Míriam Tarruell i Núria Núñez

1. Context històric

Aproximar-se a la figura de Sant Basili requereix dibuixar la situació històrica i cultural de la seva època. Fer-ho, ajuda a endinsar-se en el seu pensament però sobretot està al servei de deixar-se captivar per la seva pròpia persona.

Primer de tot farem una aproximació històrica al segle IV, per després copsar el personatge, i acabarem amb la part doctrinal i les obres. Per endinsar-nos en la part històrica ens centrarem en tres grans eixos, que són els que marcaran la vida de Basili. No pretenem conèixer tot el segle IV sinó tan sols aquells elements que puguin ajudar-nos a comprendre millor la figura de Basili.

El primer gran eix és el naixement i la consolidació de l'Imperi Cristià, el segon la situació i l'estructura social i finalment els inicis del monaquisme. L'inici del que anomenem l'Imperi Cristià s'esdevé amb la figura de Constantí. Constantí neix l'any 280 i s'adhereix al cristianisme vers l'any 312. L'any 313 es promulga l'Edicte de Milà. En aquest edicte es pretén la unificació de l'Imperi, la pau de l'Església i, alhora, assenyala la fi de les persecucions. Els perills exteriors de l'Església potser no l'afectaven tant com les disgregacions i divisions provocades pels cismes i les heretgies; i s'estableix un nou mode de relacions entre l'Església i l'Estat. L'Església quedarà integrada en un Estat que es considera cristià. L'any 324, després de la batalla d'Adrianòpolis, Constantí queda com a únic amo de tot l'Imperi i és la data que considerem pròpiament com el naixement de l'Imperi Cristià. Per a aquest emperador, la unitat religiosa de l'Imperi constituïa un tema essencial per a la pau social. I, per tant, no li era indiferent que la religió que ell protegia estigués amenaçada per conflictes i divisions, i intentarà lluitar per aconseguir la pau de l'Església. L'Església, d'alguna manera, dona estabilitat i cohesió social, i això a l'Estat li interessa. Per a combatre aquests elements més interiors de l'Església, les heretgies i els cismes que van apareixent, Constantí, l'any 325, convoca el Concili de Nicea. El propòsit que tenia aquest Concili era aconseguir la pau i la unitat de l'Església.

Altres elements importants d'aquest període són els cismes i les heretgies. Farem una petita pinzellada perquè per comprendre la doctrina de Basili, hem d'entendre què és el que ell volia rebatre. La controvèrsia latent que hi ha al Concili de Nicea, i a la qual voldrà fer front Basili, és la controvèrsia arriana. Arri, prevere alexandrí, era subordinacionista en el sentit més rígid, és a dir, no afirmava només que el Fill depenia del Pare, que li era subordinat, sinó que li negava la naturalesa i els atributs divins, sobretot l'eternitat i ser «*ex Deo*» (des de Déu). Des d'aquí, el Logos (el Fill de Déu) havia estat creat del no-res pel Pare, però com a instrument de la creació dels altres éssers. Al Concili de Nicea l'arrianisme va ser refusat, però no va ser vençut. Va seguir havent-hi emperadors pro-arrians que donarien suport a aquestes doctrines.

Les controvèrsies doctrinals i les disciplinars s'anaven succeint. I tot i no crear sempre escissions radicals, sí que mostraven, clarament, divergències teològiques entre els diferents pensaments. De tota manera, és veritat que les esglésies i els seus bisbes no es cansaven d'intentar buscar constantment la unitat de la fe. I Basili, com veurem, era un d'ells. La seva activitat reconciliadora és una mostra d'aquest intent de buscar aquesta unitat.

Una de les altres tesis a les que va haver de fer front Basili és la d'Eunomi, que va ser el principal exponent de l'arrianisme radical, els anomeus. Arri havia estat el creador de l'arrianisme, i Eunomi radicalitzant aquestes idees arrianes va accentuar les diferències de grau entre el Pare, el Fill i l'Esperit. Eunomi farà tota una argumentació per negar la divinitat del Fill i de l'Esperit Sant. També el Verb, el Fill, segons ell, no pot ser veritable

Fill de Déu perquè és engendrat (que entén com a 'creat') i, per tant, simple criatura. Es torna a repetir el fet de considerar el Fill com a una criatura excloent-ne la divinitat.

Una tercera heretgia a la que haurà de fer front és l'heretgia pneumatòmaca (macedonianisme) que posava molt d'èmfasi en la negació de la divinitat de l'Esperit Sant. Negava la divinitat de l'Esperit Sant en forma subordinacionista. Els arrians posaven més èmfasi en el Fill; en canvi, els pneumatòmacs posaven més èmfasi en l'Esperit Sant. Per a ells l'Esperit Sant era una simple criatura no molt diferent dels àngels. L'Esperit Sant és entès com un diaca, com un servidor, com algú que ajuda, però que no té entitat divina. Aquest és el context doctrinal de l'època de Basili, per després entendre les doctrines que ell defensarà.

Teodosi va ser proclamat emperador cap a finals del segle IV i establirà el catolicisme com a religió d'Estat. Aquell mateix any es farà l'Edicte de Tessalònica en què obligaven els seus súbdits a seguir la fe catòlica. L'any 381 ell mateix convocarà el Concili de Constantinoble, en el qual s'afegirà al símbol nicè una professió de fe explícita de la divinitat de l'Esperit Sant. Les doctrines de Basili van ajudar a formular de manera molt significativa la divinitat de la tercera persona de la Trinitat. Allò pel qual va lluitar Basili durant tota la seva vida, va arribar a la plenitud després de la seva mort.

El segon eix que abordarem està al servei d'entendre la inquietud social latent en Basili durant tota la seva vida: el paper de l'estructura social de la seva època. Al finals del segle III i principis del segle IV, les reformes dels emperadors Dioclecià i Constantí van aconseguir aturar momentàniament la crisi de l'Estat i restablir l'ordre imperial. Aquestes reformes eren necessàries perquè era un moment molt convuls. Van esdevenir-se perquè hi havia molta conflictivitat i descomposició social, i era necessària una restauració. Els propietaris i els terratinents tenien por de no poder controlar la mà d'obra. L'Estat imperial va utilitzar molt la força per reforçar la producció i l'explotació i va transformar en hereditària la divisió social del treball. A més a més, va continuar el procés de concentració de terres i l'empobriment de les classes mitjanes, afavorit per les mesures de violència legal adoptades (reforma fiscal...). Això va provocar una gran diferència entre rics i pobres, els rics s'enriquien i els pobres s'empobrien. I la divisió de classes es feia molt evident. Llavors va aparèixer amb més força la conflictivitat social i la descomposició de l'Estat. Aquest període es va caracteritzar per l'empobriment econòmic i per una subjugació jurídica dels pagesos que va portar que visquessin en l'esclavitud.

Davant d'aquesta situació, Basili actua com a defensor del poble. Li preocupa la qüestió social, la misèria que l'envolta el colpeix i, per això, organitza una veritable ciutat cristiana, composta d'església, monestir, hospici i hospital, on s'acull els viatjants, els malalts i els pobres. Basili s'aixeca contra una situació social que fereix la consciència cristiana. En la seva predicació mostra la seva sensibilitat social: la igualtat

radical dels homes, la dignitat de la condició humana i la legitimitat de la propietat però dins d'uns límits. Hi ha una frase que exemplifica una mica aquesta inquietud o sensibilitat de Basili, que diu que la seva doctrina condemna la passió de posseir. Ell diu que posseir més d'allò necessari és privar als pobres, és robar. Aquest excés de riqueses suposa privar a algú que pugui gaudir d'aquests béns.

El monaquisme serà el tercer eix que abordarem per copsar millor la figura de Basili. Fins a la pau de l'Església que apareix en el 313 amb l'Edicte de Milà, fer-se cristià suposava el risc de ser màrtir. Fins a aquell moment els cristians eren perseguits fins arribar a la mort (martiri de sang). Per causa de l'edicte, l'Església es vincula amb l'Estat i això té repercussions en la vida dels cristians. Alguns habitants de l'Imperi desitgen fer-se cristians més per oportunisme que no pas per sentit, i rebutgen les exigències morals del Baptisme. Els ritus del Baptisme i de la Penitència no canvien, però la seva pràctica es veu seriosament modificada. Fer-se cristià no comporta cap risc i molts comencen a relaxar-se. Però també, en aquest context, sorgeixen tots aquells que desitgen portar una vida cristiana més radical, allunyada de les preocupacions del món, i se'n van al desert. I aquest és l'origen del monaquisme (també entès com el martiri blanc). Basili, sensible a aquesta forma de vida, s'endinsarà en el coneixement de diferents regions monàstiques d'Àsia menor, Síria, Palestina, Egipte, fins a Mesopotàmia, per conèixer aquesta vida monàstica i, fins i tot, fundarà amb uns amics i familiars un petit monestir.

2. Itinerari biogràfic i persona

Basili neix vers l'any 330 i creix al si d'una família cristiana benestant on es *valora la pràctica de la vida ascètica*. Prové d'una família de sants: l'àvia Macrina sènior (que va tenir gran incidència en la seva vertebració humana i cristiana), els seus germans Gregori de Nissa, Naucraci, Pere de Sebaste i la seva germana Macrina la jove. Dit en paraules del germà Gregori en l'Elogi que va fer *«a Basili, sublim per la seva vida i per la seva paraula, grat a Déu des del seu naixement, madur en les seves costums des de la joventut, que com Moisès fou educat en tota la saviesa de les disciplines estrangeres, i que va ser alimentat en les sagrades lletres des de la infantesa, creixent i enrobustint-se fins a la perfecció»*¹.

No sorprèn que fos temptat aviat per l'ideal monàstic² i que, en la seva estada a Atenes, realitzés amb el seu amic Gregori Nazianzè *diversos projectes*; amb ell dibuixà un primer esbós d'un pla de vida perfecta. Va fer brillants estudis de retòrica, filosofia, filologia i administració a Cesarea, Constantinoble i Atenes; en aquest últim lloc és on

¹ GREGORIO DE NISA, *Vida de Macrina. Elogio de Basilio*, Madrid: Ciudad Nueva 1995. Pàg. 121.

² *“Havia llegit l'Evangeli i notat que el gran mitjà per assolir la perfecció consisteix en vendre els béns, compartir-los amb els nostres germans indigents i desprendre's per complet de les atencions d'aquesta vida”* (St. Basili; *Irénikon*).

establí gran amistat amb Gregori Nazianzè. I també va rebre un bon ensenyament Bíblic. Així doncs, a grans trets podríem dir que va rebre dels grecs la filosofia, l'estudi, el raonament,... i dels llatins el sentit pràctic i la normativa.

Un cop finalitzats els estudis acadèmics, de retorn a la pàtria, entra en relació amb Eustaci de Sebaste³ (asceta conegut pel rigor amb què practicava les seves austeritats) i aconsella al jove Basili de conèixer els solitaris i grups monàstics d'Egipte, Síria i Mesopotàmia. El viatge esdevé fecund: Basili s'adona de les diferents formes de vida ascètica; dels excessos de diversos monjos que depassen, als seus ulls, la prudència i la saviesa; dels perills de la vida solitària estricta i de la necessitat d'una regla equilibrada i precisa que vertebrí i doni ordre. D'aquestes intuïcions brollaran *el petit i el gran asceticon* així com també les *Regles morals*.

Al 358, després de la mort del seu pare va renunciar a fer carrera. Certament provenia de família aristocràtica (amb possibles) però va vendre els seus béns, va demanar el baptisme i es va retirar a Annesis (una propietat familiar), juntament amb la seva mare i la germana Macrina junior i on també hi havia residit Neucrasi i el seu germà menor Gregori (de Nissa) fins que es va casar. Així doncs, quan torna a Capadòcia ja està madur per iniciar els seus assaigs personals de vida perfecta. Home d'una personalitat extraordinària, molt ponderat, marcava als que s'hi aproximaven. I amb la voluntat d'intentar viure aquest ideal del "martiri blanc", s'estableix a la vora de l'Iris, on inicia els primers tempteigs per codificar les regles que segueix i que vol proposar als altres, i és aquí on va apareixent el talent de Basili com a legislador. En el moviment ascètic que caracteritza la vida de l'Església al S. IV, Basili ocupa un lloc fonamental que aporta a la institució monàstica d'Orient el seu acompliment i cim. Fixa la vida monàstica cenobítica del monacat oriental i treballa per la coordinació dels monjos amb la jerarquia eclesial.

En el punt crucial de la seva primera evolució, els elements fonamentals que conservarà sempre i que l'Església assumirà en el seguiment de la perfecció evangèlica són: la consagració a Déu en la retirada i renúncia al món; la vida en comú; el celibat, la pobresa, l'obediència, la pregària, i el treball. És un home d'acció: un organitzador eclesial, sobri d'estil, de sàvia discreció i d'autoritat extraordinària.

Per a Basili, l'accent de la vida perfecta es posarà en la vida de comunitat concebuda com el marc normal pel desplegament de la vida espiritual, més que un accent per una vida anacorètica (ermitana). Així doncs, enlloc dels exemples heroics de l'Antic Testament (vocació d'Abraham, ascensió d'Elies) tan estimats pels primers solitaris, l'ideal és el quadre de vida dels primers cristians de Jerusalem, la Primitiva Comunitat de Jerusalem (Fets dels Apòstols). Per aquest gran Sant la fi de l'existència humana no és altra que Déu, el primer i el més perfecte dels béns. Basili no es presenta com un

³ Els seguidors d'Eustaci de Sebaste, a diferència dels monjos egipcis, no anaven al desert. Els eustacians vivien en comunitats urbanes, que participaven de la litúrgia local.

“pare espiritual”, en el sentit que li donava el monaquisme copte, ni estava al capdavant d’una comunitat cenobítica en qualitat d’*arximandrita* o *superior* com sant Pacomi. Aquest monjo capadoci es presenta com un conseller que desitja ajudar els ‘*cristians*’ a trobar en la Paraula de Déu les lleis de l’ascetisme. La seva espiritualitat no té res d’extraordinari; sempre està marcada pel segell de la moderació. I per a molts que volen progressar en la vida espiritual, Basili els mostra un camí.

Aquest pare capadoci té una ànima profundament ardent, portada per naturalesa al do complet de si i a les austeritats de l’ascesi, esperit perfectament coherent i tot d’una peça, “*pelegrí de l’Absolut*”, monjo dotat d’una admirable força de voluntat. Per això, Déu ha de ser buscat en tot i abans que qualsevol cosa. El veritable bé de l’home és únicament la seva ànima⁴. I des d’aquesta premissa la salut, la bellesa, la joventut, la vida llarga, la riquesa, la glòria, el poder només es poden apreciar amb una prudent moderació, per tal de no desviar-nos de la vida essencial de l’esperit. A la vegada que el dolor i el sofriment –ben acollits– prenen un rol providencial que ens portaran cap a Déu com una escola de virtut. Als vicis que ens amenacen, cal oposar-hi les virtuts, i molt particularment la ‘*humilitat*’ que Basili presenta com el més gran mitjà de salvació per a l’home, el remei dels seus mals. Per a ell, la nostra glòria perfecta és Déu i és en Déu. En ell la vida ascètica és l’exercici del cristià per a acollir la vida de Déu: «*Les penes infanten la glòria i per les fatigues es compren els llaurers*»⁵. Aquesta és una de les característiques de la manera de fer de Basili: «*Enlloc d’aixecar-nos per la nostra pròpia justícia, hem de reconèixer la nostra incapacitat, sabedors que només som justificats per la fe en Crist. Ell, Déu, és qui ens ha conegut primer per la seva bondat, i és en Crist que s’ha abaixat a cercar-me*»⁶. És una ascési penetrada d’amor.

Basili, en la línia més específicament cristiana de la veritable espiritualitat, ha fet recolzar la perfecció de la vida cristiana no en la contemplació o en la visió (θεωρία) immediata de l’Ésser Diví (com pretendria una altra tradició que ve de l’escola alexandrina) sinó en la perfecció de la caritat. I, a tall d’exemple, la caritat perfecta que brolla en la seva espiritualitat va des dels Evangelistes i Apòstols, els Pares apostòlics (Ignasi i Ireneu), els màrtirs,... fins als grans monjos fundadors: Antoni, Pacomi, els pares del desert, Joan Crisòstom, Jeroni... Per a Basili i tota aquesta tradició, el cristià vol prendre els mitjans més favorables per a la perfecció –exigida a tots. L’enfoc es centra en el model del Crist i de l’Església Primitiva de Jerusalem; a diferència de l’espiritualitat filosòfica que surt de Climent d’Alexandria i d’Orígenes. Ser «*sant*»

⁴ Hom. In Psalm.

⁵ Hom. 13,7

⁶ Hom. 20.

En la *Regla de Sant Basili* el mal desig s’extirpa amb un desig millor: *Reg. Brev* 49; tristesa segons Déu: *Reg. Brev* 50,72 / joia segons Déu: *Reg. Brev* 51; fer tot a glòria de Déu: *Reg. Brev* 56ss; cercar agradar als homes: *Reg. Brev* 59 / a un mateix: *Reg. Brev* 68; humilitat: *Reg. Brev* 62 / obediència: *Reg. Brev* 63ss, 84, 101, 131; jutjar: *Reg. Brev* 77

significa lliurar-se en tot moment al veritable Déu per un ardent desig d'amor de complaure'l.

Vers el 364 el bisbe de Cesarea, Eusebi de Cesarea, li va demanar que es deixés ordenar prevere per a treballar per la salut de les ànimes i valdre's de la seva ciència. Així doncs, la seva experiència monàstica durà pocs anys. Ja ordenat sacerdot per Eusebi i vivint al seu costat, Basili comprèn la necessitat de reexaminar tot el problema de l'ascetisme del seu temps (i els seus excessos!) a la llum de la paraula de Déu i actuar en conseqüència. S'aplicà a aquesta reflexió teològica i el resultat en són les seves *Regles morals*⁷; i a continuació les vàries edicions de les seves *Regles monàstiques*. A partir del 365 es trobarà definitivament compromès en els grans afers de l'Església (als que ja havia estat cridat a prendre'n part en diverses circumstàncies). I el 370, Basili succeí a Eusebi com a bisbe de Cesarea on va destacar pel gran sentit de la prudència, de la mesura, de l'harmonia.

En Basili com a bisbe de Cesarea –com a bisbe monjo– sempre s'haurà de tenir present la influència del medi familiar, les petites suggerències de la doctrina ascètica i mística i d'Orígenes, l'atracció “*crítica*” per a la vida penitent i entusiasta dels solitaris d'Egipte (Antoni), el punt de referència de l'organització de la vida en comú en els monestirs pacomians, la influència ‘*profunda però relativa*’ de la filosofia grega (el platonisme, l'estoïcisme i neoplatonisme), l'horitzó del dogma cristià com a fonament i justificació de l'ascesi, i, sobretot, la íntima penetració i amarament de la Bíblia, «*l'Esriptura divinament inspirada*».

Sens dubte, Basili guardarà sempre la nostàlgia de la solitud, i àdhuc a la seu episcopal, no deixarà mai de practicar un rigorós ascetisme. Però la seva dimensió de pastor s'il·lumina progressivament. Segons Gregori de Nissa, Moisès és el model preferent de Basili com a monjo-bisbe, perquè –com ell– va al desert, ha de conduir el poble a la salvació triomfant dels enemics de la fe veritable, i perquè també rebé una gran formació profana i religiosa que posà al servei de la veritat, per a portar pel bon camí a tots els fidels⁸.

Amb la seva sensibilitat cristiana i social envers el proïsme, funda un immens hospital (que dirigeixen els monjos), tasca activa monacal. Per interpretar-la adequadament,

⁷ Les *Regles morals* no defensen una tesi preconcebuda: són el resultat d'un esforç per trobar les respostes donades per Jesús i els seus apòstols als problemes suscitats per l'efervescència espiritual dels temps i del país de Basili.

⁸ «[...]Moisès abandonà Egipte i va viure solitari molt temps en un lloc apartat; també Basili abandonà el bullici i els sorolls de la ciutat i va romandre en un lloc apartat entregat a la contemplació de Déu [...]». I també expressant analogies amb la figura de Joan Baptista: «[...]portant en la ciutat el mateix tipus de vida que en el desert (no li feia cap mal per a la virtut el tracte amb les persones), i així convertia les ciutats en deserts. Ni l'encontre amb la multitud l'apartava d'un estil de vida ordenat i ferm, ni el retirar-se a la soledat el feia desentendre's d'aquells que se li unien pel seu benefici espiritual... convertint el desert en ciutat, ja que el desert es feia petit a causa de tants que venien a ell[...]». Op. Cit. GREGORI DE NISSA, *Elogio*, nn.47. pàg. 150.

caldrà situar-la en el context del deure que té tot cristià i, des d'aquí, també de tot monjo, de complir tots els manaments de Déu, sense ometre'n cap ja que per a ell –pastor i monjo– tota violació d'un precepte com la cura urgent dels malats i necessitats del seu temps, implicaria automàticament la violació de tots els preceptes.

Quan el 372 haurà de trencar amb Eustaci de Sebaste, per a ell serà una prova dolorosa. Però no dubtarà del seu deure: Eustaci era herètic car refusava proclamar la divinitat de l'Esperit Sant. I Basili es separarà de la seva comunió malgrat les dificultats que en resultaran per a ell. La polèmica es va fer tan violenta que va resultar impossible seguir mantenint relacions amistoses. Aquest gran pare de l'Església estava plenament immers en la història eclesial del seu temps com a defensor de la fe de Nicea (325). I va ser per la seva ampla activitat de pastor, apòstol de la caritat i cap eclesiàstic que va merèixer ja en vida el sobrenom de «El Gran». D'aquest període de la seva vida és fonamental destacar la tasca que va realitzar contra l'arrianisme (heretgia que va prendre gran força) amb l'ajut d'Atanasi d'Alexandria i el Papa Damas, en temps de l'emperador Valent.

Home de salut fràgil morí als 50 anys, entre el setembre del 378 i el gener de 379. Hi ha qui situa la seva defunció el dia 1 de gener del 379, i de fet és la data que va quedar per a la seva commemoració, tot i que el calendari romà la traslladà al dia 2 de gener. I és significatiu que al cap de poc temps de la seva mort es van redactar tres grans discursos sobre ell:

- a) El discurs d'Eladi, bisbe de Cesarea (successor de Basili) al 380, del que no es conserva cap exemplar
- b) El discurs de Gregori de Nissa el 381, també anomenat "*Elogi de Basili*"⁹
- c) El discurs de Gregori Nazianzè, l'amic infatigable de Basili, escrit el 382. Així com també d'aquest últim conservem un poema anomenat "*Epitafi de Basili el Gran*"¹⁰

3. Doctrina i obres més significatives

Una lectura atenta de l'obra de Basili mostra un diàleg entre la cultura cristiana i el pensament grec, té el do d'integrar el millor de l'hel·lenisme i posar-ho al servei del cristianisme. La saviesa filosòfica dels Grecs forneix amb abundància d'idees, màximes i expressions tradicionals, però l'esperit que anima aquest discurs està amarat de la meditació dels Evangelis i de la fe de l'Església. És molt important destacar en ell el valor que dóna a la Sagrada Escripura en la seva vida i en les seves obres i també la seva tasca de legislador amb les seves Regles.

⁹ GREGORIO DE NISA, *Vida de Macrina. Elogi de Basilio*, Madrid: Ciudad Nueva 1995.

¹⁰ PG 38,72. Traducció del P. Nolasco del Molar.

No podem oblidar el servei de Basili a l'Església, el seu treball dogmàtic en la vertebració i defensa de la fe de Nicea, sobretot per la formulació de la divinitat de l'Esperit Sant com a tercera persona de la Trinitat i, per tant, implicat en les controvèrsies amb els arrians i els pneumatòmacs.

Arri i els seus successors són subordinacionistes, és a dir, separen el Pare, el Fill i l'Esperit Sant. Basili intentarà fer una argumentació per a expressar la divinitat del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant, per a expressar allò que uneix les tres persones de la Trinitat, però alhora posar l'accent en allò que les separa. Per fer-ho, Basili, i aquesta serà la seva contribució més important, utilitzarà dos conceptes grecs: *οὐσία* (*ousía*) i *ὑπόστασις* (*hipòstasis*). *Οὐσία* (*ousía*) significa l'existència o l'essència. És allò que tenen en comú les tres persones divines, és a dir, el fet de ser diví. En llatí és el concepte de «*substantia*». I les *hipòstasis* signifiquen l'existència en una forma particular; són la singularitat, és a dir, allò que té de propi cada persona divina, aquella forma que prenen, la manera de ser de cadascuna, allò que les distingeix, el fet de ser 'Pare', el fet de ser 'Fill' i el fet de ser 'Esperit'. En llatí el concepte és "persona". Basili admet la paternitat del Pare, la filiació del Fill i la santificació de l'Esperit com a propietats particulars de la divinitat. Ell és el primer que va insistir en la distinció que en Déu hi havia una *ousía*, el fet de ser Déu, però amb *tres hipòstasis*, amb tres persones, el Pare, el Fill i l'Esperit. I ho fa per trencar amb aquesta separació que establien i per defensar plenament la divinitat de les tres persones divines.

El punt central de la doctrina trinitària de Basili és en relació a l'Esperit Sant, el qual quedarà definit en el Tractat "*Sobre l'Esperit Sant*"¹¹, que es fonamenta en un petit tractat anterior anomenat "*Sobre la fe*". El va elaborar per ajudar a definir la sana doctrina i per combatre als pneumatòmacs que afirmaven que l'Esperit era una criatura. Ell afirmarà que l'Esperit no és una criatura sinó que és digne del mateix honor que reben el Pare i el Fill. Basili utilitza la doxologia de «Glòria al Pare, amb el Fill, juntament amb l'Esperit Sant». El Fill i l'Esperit són de la mateixa substància que el Pare, i els correspon el mateix honor, i això se sustenta en l'Esclusura i la Tradició.

El panegíric que Gregori Nazianzè fa de Basili, elogia com el seu amic afirma la divinitat de l'Esperit: "*Ell va reconèixer més que cap altre que l'Esperit és Déu, això és evident, perquè ho va proclamar públicament moltes vegades, sempre que se li oferia l'ocasió, i ho confessava amb vehemència als qui li preguntaven en privat*". Gregori Nazianzè fa una defensa de les afirmacions de Basili encara que des del seu context històric no fa servir els termes teològics de la 'divinitat' i de la 'consustancialitat' de l'Esperit Sant, ja que encara no s'empraven. I per això va ser acusat per alguns teòlegs rigorosos i intransigents de mostrar-se incert sobre la divinitat de l'Esperit Sant. Però hem de reconèixer que Basili prepara el terreny perquè al Concili de Constantinoble es pugui definir pròpiament que l'Esperit Sant és Déu. Basili defineix que l'Esperit és capaç de

¹¹ BASILI DE CESAREA, *Sobre l'Esperit Sant*, Barcelona: FTC-FEC 1991.

divinitzar l'home, que l'Esperit fa que l'home pugui arribar a ser fill en el Fill, és a dir, que pugui participar de la vida divina.

Es oportú de destacar que per a Basili, l'Esperit Sant és diví i és qui reparteix els dons en el món, i que és l'Esperit Sant el qui és capaç de divinitzar l'home. Hi ha un fragment molt bonic que diu: *«Ell eleva els cors, condueix de la mà els febles, i porta a la perfecció els proficients. Ell, il·luminant els purificats de tota taca, els converteix en espirituals per la comunió amb si mateix. I com els cossos nítids i transparents, quan un raig hi incideix, resplendeixen i irradien un nou fulgor, així les ànimes que porten l'Esperit, il·lustrades per l'Esperit, esdevenen elles mateixes espirituals i comuniquen la gràcia als altres. [...] D'aquí ve que perseveris en Déu, que t'assemblis a Déu, i allò que és més desitjable: arribis a fer-te déu»*¹²

On dibuixa explícitament la doctrina trinitària és en els *“Tres llibres contra Eunomi”* on vetlla per descriure el que és la vida trinitària, les relacions entre la Trinitat (Pare, Fill i Esperit Sant) i com aquesta fonamenta també les relacions en l'economia de salvació, en la vida en el món. Eunomi era un bisbe herètic, un dels caps més rígids dels arrians, anomenats anomeus. Aquesta és la part més dogmàtica de l'obra de Basili i la més densa. Va ser escrita sobretot en l'època en què Basili és bisbe, per defensar la fe, el dogma. I per a comprendre la Història de l'Església del seu temps amb els seus relleus, és l'obra més rellevant.

En aquests *“Tres llibres contra Eunomi”* es destaca que no es pot definir la substància divina com pretenia Eunomi. I el concepte «engendrat» no indica nom de substància sinó de «relació» entre les tres persones trinitàries. Dir Pare, Fill i Esperit Sant són noms relatius entre ells, en tant que relacionals. En canvi, Déu és un nom absolut. Basili és pioner a l'hora d'emprar el concepte de «relació» aplicat a Déu. És el primer que desenvolupa aquesta dimensió relacional, juntament amb els dos pares capadocis (Gregori de Nissa i Gregori Nazianzè). I en Basili aquesta dimensió es manifesta també en l'accent que posa en la vida comunitària. La vida cristiana, la vida comunitària, té com a model la Trinitat, la relació amorosa que tenen entre ells Pare, Fill i Esperit Sant.

4. Les Sagrades Escripures en Basili

Basili està seduït per l'Evangelí i no pot deixar de manifestar-ho en les seves obres. D'aquí es desprèn que en totes les seves obres fa un gran ús de les Sagrades Escripures. L'ús que fa de la Bíblia té com a teló de fons aquest anhel que la Sagrada Escripura esdevingui el centre de la seva vida. Impulsa el zel radical per l'Evangelí,

¹² BASILI DE CESAREA, Op. Cit. *Sobre...* pàg. 72.

però ho fa amb una sòlida fonamentació teològica i bíblica. Fa una invitació a esdevenir fidels a l'Evangelí i expressa les principals exigències de la Paraula de Déu per als cristians del seu temps. A la llum de la Sagrada Escripura teixeix tots els seus ensenyaments. Per a ell, la veritat només es guanya progressivament en la mesura que la fe és viscuda en la meditació de l'Escripura. Basili també té una gran habilitat exegetica, i el seu objectiu no és tant agradar els seus oients, com moure les seves consciències. Per a ell, la predicació està al servei de desvetllar les consciències. Ell vol apuntar vers el sentit profund de les Escripures. Per exemple, en les "*Regles Morals*"¹³, tot és evangeli en estat pur, un ús molt recurrent de les Sagrades Escripures amb algunes anotacions personals.

Així com en la part dogmàtica Basili emprà la retòrica que havia après a l'Escola d'Atenes, i fins i tot posa paraules teològiques que fins llavors no s'havien fet servir en l'ús de la vida cristiana, per exemple *οὐσία* (*ousía*) i *ὑπόστασις* (*hipòstasis*), en aquesta part més bíblica el centre rau en l'entrada directa en els textos des de la contemplació. Ell mateix, a la carta 160, dirà que «ser cristià i ser monjo», als seus ulls és «una mateixa cosa». En conseqüència, entre el fidel seglar i el monjo, com entre la moral cristiana i l'ascesi monàstica, no hi ha separació. Així doncs, l'ascesi monàstica està rigorosament fundada sobre una doctrina espiritual que ha d'il·luminar i guiar tots els seus fills en l'Evangelí.

És curiós com ell sempre té present que el monjo és un cristià, no és un ésser d'un altre món o d'un altre planeta, estigui al desert o enmig de la ciutat... El que el diferencia del cristià seglar és la forma que pren la vida cristiana, però l'objectiu últim és el mateix. Tots som cristians pel baptisme i, des d'aquí, tots estem cridats a la divinització. Per tant, el monjo l'únic que fa és intentar viure la vida cristiana d'una determinada manera. I el model és el mateix, el Crist i la Primitiva Comunitat de Jerusalem. I des d'aquí és com s'han de llegir les "*Regles Morals*" de Basili el Gran que són un compendi de 1500 versets dels evangelis, comentats. Com a exemple, la número 80: «*Com vol la Paraula divina que siguin els cristians? Com deixebles de Crist, que es van configurant només segons allò que veuen en Ell o escolten d'Ell. Com sarments de Crist, arrelats i portant fruit en Ell, i que produeixen i donen tot allò que és propi i digne d'Ell. Com temples de Déu, sants, purs i plens només d'allò que és digne del servei de Déu. Com neu enmig del món, de manera que no admetin el mal en ells mateixos i que il·luminin amb el coneixement de la veritat als qui els tracten, per tant que arribin a ser tal com convé i superin el que són*». Va parafrasejant versets de l'Evangelí. I va dibuixant un ideal del que seria el perfil de la vida cristiana segons la seva manera d'entendre. Salvant distàncies en el temps, Charles de Foucauld, quan redacta l'anomenat «model únic» fa aquest mateix exercici; amb una selecció de fragments de cites bíbliques dibuixa el perfil del 'ser cristià' per a ell.

¹³ BASILIO DE CESAREA, *Reglas Morales*, Madrid: Ciudad Nueva 1985.

A part de les *“Regles Morals”*, escriu les *“Regles Monàstiques”*¹⁴, que són les Regles que vertebran el que seria la vida cristiana, i tenen components més pràctics i components més espirituals.

5. Ús de la retòrica i de la filosofia, al servei de la vida cristiana

Basili és capaç de percebre els aspectes positius que sorgeixen de la literatura grega. La formació clàssica, ell considera que és atractiva per als cristians. Explicita quina hauria de ser l'actitud cristiana enfront de la literatura i del saber gentils. És convenient fer una selecció, saber escollir entre allò bo i allò dolent que ens donen els coneixements pagans. Aquesta actitud oberta que Basili té enfront del pensament grec, va exercir una gran influència en la postura de l'Església davant la tradició clàssica. Ell estava plenament convençut d'una erudició, la del món pagà, que combinava la veritat cristiana amb la cultura tradicional. Diu que aquesta ciència profana Déu ens la volgué anteposar per ensenyar-nos amb ella el trànsit a allò espiritual, com si preparés el terreny per aproximar-nos al Misteri.

En aquest diàleg entre el món hel·lènic, pagà, grec, i la cultura cristiana, hi ha dos grans textos de Basili que ens han quedat. Un està publicat a la Fundació Bernat Metge, i es diu: *“Als joves, sobre la utilitat de la literatura grega”*¹⁵. Escriu aquest text pensant en els seus nebots. ¿Què és el que hauria de llegir i saber un bon cristià de la cultura hel·lènica? ¿Quins clàssics, quins textos, quins poetes, quins fragments hauria de treballar per ser un bon cristià en diàleg amb el món de la seva època? ¿Quins textos l'ajuden a vertebrar la seva persona?, entenent que un jove està en una etapa de formació molt especial, i a la vegada el pugui portar a aprofundir el que seria la veritable ciència, que és la Sagrada Escripura i la Teologia com a tal. I, per tant, entrar encara més en el Misteri. I és des d'aquí que Basili intenta formular-ho amb aquest text i, a la vegada, intenta donar eines per a conèixer les regles de la retòrica, des de la perspectiva de la teologia cristiana.

I aquesta voluntat d'apologètica de Basili, de defensar els ideals ascètics en diàleg amb el món universitari de l'època, la trobem també esbossada en una carta que ens ha quedat, *“l'Epístola núm. 2”*, que és dirigida a Gregori Nazianzè, el seu amic de l'ànima: *«Fer com les abelles, que prenen el nèctar de les flors i deixen el verí»*. Per tant, aprofitar el que és bo per a la vida cristiana. És molt important que ens quedi ben clara aquesta idea. Perquè així com hi ha Pares de l'Església, contemporanis als Capadocis, que es miraven el món grec amb por, suspicàcia..., en Basili això no es dona. En ell hi ha un diàleg permanent amb la realitat i, fins i tot, adopta vocabulari del món grec.

¹⁴ BASILIO DE CESAREA, «Regla de San Basilio», Cuadernos Monásticos 93 (1990) Trad. Enrique Contreras Osb. (sobre la traducció del Llatí de Rufí)

¹⁵ BASILI EL GRAN, *Als joves, sobre la utilitat de la literatura grega*, Barcelona: Fundació Bernat Metge 1985.

I, finalment, transcrivim un petit text, el poema "Epitafi de Basili el Gran"¹⁶, de Gregori Nazianzè en el que queden esbossats molts dels elements que hem intentat mostrar:

*"Em pensava que abans viuria el cos sense l'ànima,
que no jo sense tu,
Basili, amic, servent del Crist.
Però ho he suportat i resto encara. Per què aquesta tardança?
No m'arrabassaràs per dur-me al cor dels benaurats?
No em deixis pas. Juro per la teva tomba que mai
no t'oblidaré, ni que ho volgués: Paraula de Gregori!
Quan la Trinitat prengué l'ànima divina de Basili
—que de bon grat abandonà la terra—
tota la cort celestial l'esperava joiosa,
mentre que els capadocis se'n planyien.
Més encara, el món clamava amb força: «Ha mort l'herald,
ha desaparegut el vincle de la pau excelsa!»
L'univers està vergonyosament agitat per doctrines
contràries sobre la Trinitat, i tenen tanta força.
Ai las! El silenci ha tancat els llavis de Basili.*

*Desvetlla't, i amb la teva paraula i la celebració del Sacrifici,
encalma el temporal. Car només tu mostraves
l'acord de la vida amb la paraula i de la paraula amb la vida.
Si un és Déu, que regna en les altures, un pontífex digníssim
la nostra gent coneix: Tu, Basili,
pregoner clamorós de la veritat, llum refulgent
dels cristians, esplèndid per la bellesa d'ànima,
i glòria insigne del Pont i de la Capadòcia.
Continua, t'ho prego, presentant ofrenes a Déu pel bé del món.*

*«Aquí m'han posat els cesareencs a mi,
Basili, fill de Basili, pontífex, amic de Gregori,
que he estimat de tot cor. Que Déu li doni la felicitat,
i també de participar al més aviat possible, de la meva vida.»*

*Quin és el profit de migrar-se restant a la terra,
quan un se sent atret per l'amistat del cel?
Feia ben poc que respiraves ací baix, que ja ho havies donat tot
a Crist, fent-li ofrena de l'ànima, el cos, la paraula, les mans...
Basili, gran alegria del Crist, empara dels sacerdots
i de la veritat, que tant i tant és trossejada ara.
Oh estudis, oh casa compartida de la nostra amistat,
oh clara Atenes,
oh pactes de vida divina en temps passats!
Sapigueu que Basili s'ha enlairat cap al cel, com desitjava,
i Gregori és a la terra amb els llavis tancats.*

¹⁶ PG 38,72. Traducció del P. Nolasc del Molar.

*Oh Basili, il·lustríssim, tan celebrat a la Cesarea!
la teva paraula era un tro, la teva vida un llampec.
I si has deixat una seu augusta, així ho ha volgut Crist,
per tal de comptar-te ben aviat entre els ciutadans del cel.
Sabies tots els arcs de l'Esperit i tots els de la saviesa
terrenal. Eres víctima viva.
Portares per vuit anys les regnes del poble fidel,
i encara foren pocs, oh Basili, per als teus fills.
Salut, Basili. Tot i que ens has deixat són per a tu aquests versos fúnebres de Gregori.
Que et siguin plaents aquestes paraules. Ací tens, Basili,
un deute d'amistat, un present que jo et faig ben trist.
Jo, Gregori, dedico a les teves cendres, Basili,
aquests dotze epigrames".*

Bibliografia:

- ALTANER, B., *Patrologia*, Madrid: Espasa-Calpe 1956. Pp. 258-264.
- BASILI DE CESAREA, *Sobre l'Esperit Sant*, Barcelona: FTC-FEC 1991.
- BASILI EL GRAN, SANT, *Als joves, sobre la utilitat de la literatura grega*, Barcelona: Fundació Bernat Metge 1985.
- BASILIO DE CESAREA, *Reglas Morales*, Madrid: Ciudad Nueva 1985.
- BASILIO DE CESAREA, «Regla de San Basilio», Cuadernos Monásticos 93 (1990) Trad. Enrique Contreras Osb. (sobre la traducció del Llatí de Rufí).
- GREGORIO DE NISA, *Vida de Macrina. Elogio de Basilio*, Madrid: Ciudad Nueva 1995.
- GRIBOMONT, J., «Basilio de Cesarea de Capadocia» en BERARDINO, A. DI., *Diccionario Patrístico y de la Antigüedad Cristiana, vol II*, Salamanca: Ediciones Sígueme 1998. Pp. 297-301.
- HAMMAN, A., *Guíabreve de los Padres de la Iglesia*, Burgos: Monte Carmelo 2006. Pp. 134-148. (En edicions anteriors s'anomena "Guía práctica de los Padres de la Iglesia").
- QUASTEN, J., *Patrología II. La edad de oro de la literatura patrística griega*, Madrid: BAC 2004. Pp. 224-260.